

Dialectliteratuur in Noord-Brabant

Pas aan het einde van de negentiende eeuw is men in Noord-Brabant begonnen met het schrijven in het dialect. Dat is niet vreemd, omdat in die tijd dialect als spreektaal en het Nederlands als schrijftaal nog uitdrukkelijk afzonderlijk naast elkaar bestaan. Rond 1900 spreekt slechts twee à drie procent van de Nederlandse bevolking Nederlands, en dat percentage bevindt zich in de maatschappelijke toplaag in de Hollandse steden. Dialect is dan voor de grote meerderheid nog de dagelijkse spreektaal en schrijven doet men in het Nederlands. In de negentiende eeuw is het nog heel gebruikelijk om heel anders te schrijven (ABN) dan men spreekt (dialect).

Brabantse literatuur

In de negentiende eeuw verschijnen dan ook slechts enkele Noord-Brabantse publicaties waarin dialect een rol speelt. Bekend zijn vooral *Etsen naar het leven* (1881) door H. Hollidee, pseudoniem voor E. A. Rovers uit Asten, opnieuw uitgegeven als *Schetsen uit het Noordbrabantse volksleven* in 1978, en *Uit de Meierij, schetsen uit het Noordbrabantse volksleven* (1888) door J.N.G. Söhngen uit Oirschot, heruitgegeven in 1977. Dat zijn de eerste literaire publicaties waarin de personages zich van dialect bedienen. Tot die tijd komt dialect niet verder dan wat flauwe, vaak grappig bedoelde uitspraken in toneelteksten. Vervolgens spreken ook bij romanschrijvers als Marie Gijsen uit Berlicum (1856-1936, van o.m. *Brord en Hanne*), Henri t' Sas uit Breda (1877-1966, van o.m. *Op den tweesprong*) en A.M. de Jong uit Nieuw-Vossemeer (1888-1943, van o.m. *Merijntje Gijzen*) de Brabantse personages dialect, maar de tekst is er voor het overige

Nederlands. Antoon Coolen (1897-1961) gaat in zijn romans, waarvan *Kinderen van ons volk* uit 1928 en *Dorp aan de rivier* uit 1934 de bekendste zijn, iets verder. De Peellandse klanken worden weliswaar vermeden, maar de woordenschat en zinsstructuur is onmiskenbaar Oost-Brabants, ook buiten de dialogen. Veel dichters, onder wie Luc van Hoek (1910-1991) en Paul Vlemminx (pseudoniem van de bekende heemkundige F.W. Smulders, 1907-1972), schrijven ook een Nederlands dat duidelijk Brabants van origine is (zie ook H. Kapteijns, *Hedendaagse Brabantse dichters*, 1951, voor een overzicht). Dat moge blijken uit zinnen als *den herd had ik gekeerd* en woorden als *roomkar* en *boerenkrintenmik*. Zij schrijven echter niet in het dialect. We kunnen met betrekking tot deze werken dus zeker spreken van een Brabantse literatuur, maar eigenlijk nog niet van literatuur in het dialect.

Missionarissen en parochiebladen

Echte dialectliteratuur wordt inmiddels wel al geschreven. Zo publiceert C.J. Dekkers (1887-1947) in de jaren twintig regelmatig over en in het Roosendaals, vooral in *Dagblad de Grondwet* (een voorloper van *BN/De Stem*). Dekkers woonde van 1912 tot 1930 met tussenpozen in het toenmalige Nederlands-Indië. In 1923 schreef hij op Borneo het *Roosendaalsch lieke*, de oermoeder van de volksliedjes van dorpen en steden ("dan zijde gij van Roosendaol. Dan zijde net as ikke").

A.A.L. Graumans (1894-1955) heeft als Dré uit Ulvenhout zijn *Brabantsche brieven* (1929 en 1930), die eerder in dagbladen verschenen, gebundeld. De brieven sluiten af met "Amico, ik schei d'r af. Ontvang veul

groeten van Trui en as altij gin horke minder van oewen - toet a voe - Dré" of iets van die strekking.

H.A. Sterneberg (1883-1956) werd geboren te Oosterhout, maar groeide op in Tilburg. Het dialect waarin hij dichtte, is dan ook eerder als Midden- dan West-Brabants te karakteriseren. Hij bundelde o.m. gedichten in *Een busselke Braobaansch* (1932), geschreven toen hij als missionaris op Java werkte. Onlangs werd nog een vijftigtal niet uitgegeven gedichten van hem ontdekt (zie *Brabants 1-4* (2005)).

Vanaf eind jaren dertig komen de gedichten en liedjes van pater Piet Heerkens (1897-1944) uit. Heerkens werd tussen 1914 en 1922 in Uden opgeleid om missionaris te worden van de congregatie van Het Goddelijk Woord. Hij werd in 1927 in Teteringen tot priester gewijd en vertrok vervolgens naar het eiland Flores. Voor Heerkens is het Tilburgs, zijn *moedertaol, de schoonste taal van heel de wereld*. Het verblijf in de missie van Flores, ver van vrienden en bekenden en de taal van zijn eigen stad, is voor Heerkens reden geweest om in het dialect te schrijven, zo schrijft hij in zijn *veurwoordje* bij *Den Örgel*. Eenmaal om gezondheidsredenen in het vaderland teruggekeerd, slaat pater Heerkens aan het publiceren. Er verschijnen onder meer zes dichtbundels van hem in het dialect: *D'n Örgel, De Mus, De Kinkenduut, Brabant, Vertselkes* en *De Knaorie*.

Lodewijk van Woensel, schuilnaam voor Louis Vrijdag (1913-1994), publiceerde verhalen- en dichtbundels in het Woensels dialect en het Nederlands. Met zijn bundel *De kneuter* uit 1940 wil Van Woensel de oproep van de zojuist genoemde Piet Heerkens beantwoorden. Heerkens had in zijn bundel *De kinkenduut* anderen opgeroepen om hun stem toe te voegen aan het "koor van moedertaalvogels". Heerkens doelde daarmee op dichters in Brabantse

Paul Vlemminkx (pseudoniem voor Ferdinand Smulders).
Foto: archief auteur.

dialecten. Andere dicht- en verhalenbundels van Van Woensel zijn *Meziek uit èige land, De wiender, Goej volk* en *Soldaotebabbels*. Wim van Boxtel (1916-1996) vergeleek zich met een *lester* (lijster, ook weer zo'n moedertaalvogel) en was afkomstig uit Goirle. Hij publiceerde drie prachtige dichtbundels en een bundel proza, en schreef bovendien als 'Vabo' in *Goirles belang*. Mooi is ook de boerendichtbundel *Gepalmde rog* van Willem van 't Hof (1904-1973), pseudoniem voor Willem Verspaandonk uit Eersel, die jarenlang dialectgedichten publiceerde in het bisdomblad *Sint Jansklokken* en het weekblad *De Kempenaer*.

De Norbertijn Fulco van der Heijden schreef onder het pseudoniem Has van Rukven (1903-1987) van 1948 tot 1976 bijna wekelijks een column in de Heeswijkse periodiek *De Brug*. Pas veel later stelde hij een selectie van zijn bijdragen samen in de bundel *...en het beste van Hasse*, die in zijn sterfjaar verscheen. Van der Heijden werkte van 1932 tot 1948 als missionaris in India. Werken in de Oost en de heimwee die daarbij hoort, heeft vele van de hier genoemde Brabantse dialectpublicaties geboren doen worden. Ook Ivo van Dinther (1915-2001) was kloosterling. Hij schreef prachtige gedichten

en verhalen in zijn dialect van Geffen. Bundels van zijn hand zijn o.m. *Mee de deur in d'n herd* en *Mense van veur de verkaveling*. Kruisheer A. van den Elsen (1922-2006) uit Uden publiceerde zijn boek *In den hoek van 't vuur* in 1977. Zelfs de eeuwige maagd Sientje van Mierikshoven, die in de jaren zestig en zeventig Brabantse brieven in het Bossche Bisdomblad schreef, blijkt een geestelijke. Het is Antoon Verbruggen (1917-2006) uit Schijndel, die ruim twintig jaar pastoor te Best was.

Renaissance

Cees Robben (1909-1988) geniet in Brabant vooral bekendheid als de tekenaar van 'De Prent van de Week'. In deze prenten en hun in het Tilburgs dialect geschreven bijschriften, die soms zelfs de vorm van complete gedichten hebben, verbeeldde hij met veel humor het dagelijks lief en leed van de gewone man. Robben publiceerde vanaf 1953 zijn prenten in het weekblad *Rooms Leven*, het gezamenlijk orgaan van de vele Tilburgse (en Goirlese) parochies. In 1970 stapte hij over naar de pagina's van een van de twee Tilburgse kranten, *Het Nieuwsblad van het Zuiden*. Een aantal van die prenten werd gebundeld in de *Tilburgse Prentebuukskes*, waarvan er acht zijn verschenen. Ook uit Tilburg komt Piet van Beers (1927), die al vele verdienstelijke poëziebundels uitbracht.

Hoewel het dialect in dagelijks gebruik vanaf de jaren vijftig en zestig steeds meer gaat afnemen, neemt vervolgens het gebruik van dialect als medium voor muziek en literatuur vanaf de jaren zeventig sterk toe. Die belangstelling voor de dialecten, juist wanneer zij als moedertaal onder druk komen te staan, noemt men de 'dialectrenaissance'. Het is een reactie op de anonimiteit en de vervlakking van de moderne samenleving, die begint in de jaren zeventig

en zich behalve in de dialectrenaissance ook uit in de toegenomen belangstelling voor heemkunde en folklore.

Thieu Sijbers was al een beroemd streektaalartiest, toen het dialect in de jaren zeventig van de vorige eeuw hernieuwd in de belangstelling kwam. Sijbers (Nijnsel 1924 - Steensel 1998), publiceerde twee dichtbundels en schreef vele liedjes en cabarettteksten in zijn dialect. Een zegswijze die Sijbers graag gebruikte en die hem meteen ook typeert, is *Dè moete we òn zien te haauwe*. Het betekent zoveel als "we moeten proberen dat in ere te houden", en met *dè* doelde hij dan op o.m. het Brabantse *buurte*, het gemoedelijk praten van Brabanders onder elkaar waarbij men de tijd neemt voor zijn medemens.

Na Thieu Sijbers was Nol van Roessel (Schijndel 1920 - Helmond 2001) een van de eersten die in die tijd het dialect een zekere status onder het grote publiek wisten te geven. Als *D'n Contente Mens* was hij van 1977-1982 wekelijks te horen op Omroep Brabant (de regionale omroep die vanaf 1976 gaat uitzenden. Ook deze komt voort uit het vasthouden van de regionale identiteit als reactie op de vervlakking van de moderne samenleving). Van Roessel bediende zich in zijn boeken van een soort algemeen Brabants, maar klonk als verteller veel authentieker.

Willem Iven werd geboren te Veghel in 1933, maar groeide op in de Peel. Hij schrijft en vertelt verhalen in het dialect van de Peel, waarvan een groot aantal verscheen in boekvorm en op lp en cd. Een van de mooiste is *Miet*, dat verscheen in 1978. Na *Miet* schrijft Iven net als Van Roessel steeds meer in een algemener Brabants, een Brabants bonte stampot van AB en dialect, zoals hij dat zelf omschrijft.

Johan Biemans uit Bergeijk werd ook geboren in 1933. Biemans schreef vele voor-

drachten en verscheidene boeken in of over dialect, zoals *Brabantse humor op klompen*, en publiceerde tevens volop over geschiedenis en archeologie in de Brabantse Kempen. Hij kreeg net als Nol van Roessel bekendheid via Omroep Brabant. Dat geldt ook voor Cor Swanenberg, die werd geboren in 1942 te Rosmalen en al lange tijd in Middelrode woont. Swanenberg publiceerde vele boeken over en in het Noord-Meierijse dialect. Hij maakte veel liedteksten en stelde een groot aantal cd's samen.

Zangers als Ad de Laat (1947-1995) en Gerard van Maasakkers (1949) worden in die periode (eind jaren zeventig, begin tachtig) snel bekend in Brabant en versterken met hun muziek en sterke dialectteksten de impuls van de dialectrenaissance enorm. De Laat is veel te vroeg overleden, Van Maasakkers is met de tijd mee kunnen gaan en mag zich in de tussentijd een landelijk bekend zanger noemen, en zonder opzet een ambassadeur van de Brabantse tongval.

Bestendingig

De dialectrenaissance die een slordige dertig jaar geleden zijn intrede deed, heeft veel teweeggebracht. Het schrijven in het dialect heeft een grote vlucht genomen en het lezen van dialect wordt ook steeds gewoner. De opleving is geen hausse gebleken, maar heeft standgehouden. De laatste jaren verschijnen er veel nieuwe dialectschrijvers ten tonele.

Frans Hoppenbrouwers werd in 1940 geboren in Valkenswaard en groeide op in Westerhoven. Hij werkt aan een enorm oeuvre in dialect en in het Nederlands, schreef meer dan tien bundels gedichten maar ook radiospelen, kinderboeken, verhalen, romans en liedteksten. In de meest recente bloemlezing van Gerrit Komrij is hij opgenomen met vier gedichten, waarvan drie uit *Calendarium poeticum*, een cyclus

van 366 sonnetten op het ritme van de jaarkalender. Hoppenbrouwers was een van de initiatiefnemers van de *Kroniek van de Kempen*, een serie boeken over geschiedenis, streektaal en cultuur van de Kempen. Hij vertaalt gedichten en toneelstukken uit het Frans, Engels, Duits en Nederlands in zijn Kempenlands dialect.

Mientje Wever (1944) en Carel Thijssen (1949) schrijven en dichten in het dialect van Boxmeer in het uiterste oosten van Noord-Brabant. Uit dezelfde hoek, Beugen om precies te zijn, komt Diny van Oostrum. Gerard Ulijn (Oss 1942) schrijft poëzie, proza en toneel, zowel in de standaardtaal als in de dialecten van Oss en zijn latere woon-

Rémy Albers hertaalde *Romeo en Julia* van Shakespeare in het Brabants.

Romeo en Julia

William Shakespeare

hertaald in het Brabants dialect
door Remy Albers

uitgave Stichting Brabants Dialectfestival Lieshout

plaats Megen. Hij publiceerde onder meer de bundels *Van vierze, Tis sunt en Vur erpul èn pap*. Frans van Dooren (1934-2005) schreef mooie sonnetten in het dialect van het Maasland. Kees Hoeckx (1924-2007) stelde verschillende verhalenbundels in het dialect van Huijbergen samen. Michel de Koning (1943) schrijft verhalen en gedichten in het dialect van Oud-Gastel, vaak onder zijn schuilnaam Giel van Gastel. Ad van Schijndel (1947) dicht in het dialect van Heeswijk. Enkele van zijn gedichten stonden in het zomernummer van *Brabant Literair van vorig jaar (onderdeel van Brabant Cultureel 56-5/6)*. Dat nummer laat zien dat poëzie en proza in het dialect nog steeds springlevend zijn. Auteurs als Gerlaine Piters-Jansen, Toon Konings (*Kunnings*) en Jesse van den Elsen zijn jonge dertigers die in hun dialect publiceren. Daarmee zijn nog lang niet alle dialectdichters en -schrijvers genoemd. Niet alleen het aantal publicaties neemt de afgelopen decennia sterk toe, ook de teksttypen en thema's breiden zich sterk uit. Nu spreken ook Shakespeare's Romeo en Julia en de stripfiguren uit *Suske en Wiske* al Brabantse dialecten.

De Stichting Brabants Dialectenfestival heeft zeker een belangrijke rol gespeeld bij de bestendinging van de dialectrenaissance. Het festival wordt steevast geopend met een speciaal voor de gelegenheid ontworpen lied. Tijdens het festival worden de winnaars bekendgemaakt van de schrijfwedstrijd die de stichting tweejaarlijks organiseert in de categorieën verhalen, gedichten en liedteksten. Auteurs als Jac. Stroucken (alias Jodocus), Henk van der Aa (Henri de Booi), Ad Otten en Jace van de Ven behoren tot de laureaten van de afgelopen jaren. Naast het festival en de schrijfwedstrijd draagt de stichting ook nog zorg voor de 'Middag van het Brabantse lied' en dialectvertalingen van toneelklassiekers

(Shakespeare, Lorca, Goldoni), die steeds in het openluchttheater te Mariahout worden opgevoerd.

De Stichting Brabants Dialectenfestival organiseert de zojuist genoemde schrijfwedstrijd in samenwerking met het Noordbrabants Genootschap. Dat genootschap heeft ook een belangrijke bijdrage geleverd aan de bestendinging van de dialectrenaissance. Zo publiceerde het al in 1986 de dialectbundel *Hedde gij, zedde gij. Edde gij, zijde gij. Een bonte staalkaart van Brabantse dialecten* en sinds 2006 verschijnen er jaarlijks *Brabantse boekenweek-boekskes* met gedichten en verhalen van auteurs uit alle windstreken van de provincie. Op de derde plaats moet hier de rol geprezen worden van het webmagazine *Cultureel Brabant* (www.cubra.nl) van Ed Schilders c.s., dat sinds 2000 een podium voor allerlei literatuur- en kunstvormen is. Ook voor dialectmuziek mogen we constateren dat telkens nieuwe wegen door steeds nieuwe mensen worden ingeslagen. Er wordt op vele nieuwe manieren gezongen in het dialect. Zo wordt het repertoire van Elvis in het Bosch gezongen door L. Vis en de Visafslag, zingt JW Roy zijn blues in het Brabants van Knegsel en rockte Wirreldvolk in het dialect van Mierlo, zelfs op het megafestival Lowlands in 2006.

Ondersteuning

Stichting het Brabants ondersteunt het schrijven in dialect. Schrijven in het dialect is voor de stichting geen kwestie van moeten, want ze vindt schrijven in het dialect vanzelfsprekend. Het is immers de moedertaal van een groot aantal inwoners van onze provincie. Daarom wil de stichting mensen de gelegenheid bieden in hun dialect te vertellen of te dichten. Naast advisering, bijvoorbeeld op het gebied van de spelling van dialecten, biedt Stichting het Brabants met het tijdschrift met cd

Brabants. Kwartaaluitgave over Brabantse taal, literatuur, muziek, dialect- en naamkunde een podium voor dialectauteurs. De redactie laat in het tweede nummer weten dat ze het schrijven in het dialect wil bevorderen, maar dat ze daarbij wel garant wil staan voor een zekere kwaliteit. Een tekst in het dialect is niet vanzelfsprekend lollig en hoeft niet over vroeger te gaan.

Er is ondersteuning nodig voor de dialectliteratuur in Noord-Brabant. Brabantse dialecten staan namelijk erg onder druk en literatuur is, samen met andere culturele uitingen als toneel en muziek, een belangrijk instrument om bestaansruimte voor de dialecten te blijven creëren. Dialect is primair een spreektaal, maar om de status ervan te verhogen is dialect als geschreven taal ook bruikbaar. Mensen die het dialect als centraal onderdeel van hun Brabantse identiteit onderkennen, vinden die geschreven vorm, dialectliteratuur, dan ook belangrijk. Dat kwam al duidelijk tot uiting bij auteurs als de 'moedertaalvogels' Heerkens en Van Woensel, die publiceerden toen de emancipatorische beweging 'Brantia Nostra' furore maakte.

Brabantse dialecten staan onder druk; die druk komt, eigenlijk al de hele twintigste eeuw, van de zijde van de Nederlandse standaardtaal. Doordat het Nederlands de taal van de sociale vooruitgang in de twintigste eeuw is, wordt dialect het taaltje van de achtergebleven provinciaal. In Noord-Brabant, dat veel sneller verstedelijkt dan bijvoorbeeld Limburg en daardoor te maken krijgt met grootschalige immigratie van andere Nederlanders, wordt het dialect snel teruggedrongen.

Het onderscheid tussen dialect en taal ligt op het sociale vlak, niet op het taalkundige. Het verschil tussen een taal en een dialect kan niet uitgedrukt worden in termen van taalkundige kenmerken en het statusver-

schil is alleen op sociale en politieke argumenten gebaseerd. Dialecten zijn volwaardige communicatiesystemen, die daarom ook volop ingezet kunnen worden op het gebied van de literatuur. Doordat dialecten echter maatschappelijk gezien een trede lager staan dan de standaardtaal, vinden we ze in andere geschreven bronnen nauwelijks terug: in godsdienst, onderwijs, wetgeving en provinciale media wordt dialect in Noord-Brabant vrijwel nooit gebruikt. Zoals gezegd is dat een kwestie van sociale en politieke keuzes en niet van de kwaliteit van het dialect. "Een literatuur in een kleine taal heeft evenveel bestaansrecht als die in een wereldtaal. Maar zo'n literatuur floreert niet vanzelf en behoeft steun. Vanwege de culturele waarde, maar nog veel meer omdat letterkundig werk bijna automatisch prestige heeft. Het feit dat er literatuur verschijnt in een bepaalde taal geeft die taal cachet, overtuigt gebruikers - en vooral ook anderen - ervan dat er leven in die taal zit," aldus hoofdredacteur Camiel Hamans in *Brabant Cultureel* 56-5/6 (2006). "Daarom moet ook dialectliteratuur in het Brabants bevorderd worden, beleidsmatig en in de praktijk (...). Om de Brabantse dialecten als erfgoed over te nemen en om de letterkunde van een klein taalgebied te stimuleren."

LODEWIJK VAN WOENSEL

Soldaatbabbels